

УДК 657.632

З. Ю. Мельник

здобувач

*Національний університет біоресурсів і
природокористування*

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ШАХРАЙСТВА ТА ФАЛЬСИФІКАЦІЇ

Постановка проблеми. Неправдивість фінансової звітності може спричинюватися спробами управлінського персоналу приховати доходи, або навпаки, завищувати їх, щоби ввести в оману користувачів фінансової звітності через зміну сприйняття ними фінансових результатів та прибутковості підприємства.

Основними причинами перекручень та порушень є свідомі та несвідомі дії посадових осіб, які готують вихідні дані про результати діяльності підприємства та обробляють інформацію. Свідомі дії призводять до обману як держави, так і керівників підприємства. Несвідомі дії можуть бути викликані недобросовісним ставленням до виконання службових обов'язків під час підготовки показників, що зумовлює виникнення перекручень, які в теорії і на практиці називають помилками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у дослідження питань фальсифікації та шахрайства в обліку, визначення важливості їх попередження та виявлення зробили такі вчені: Ємельянов М. В. Руснак Л. Р. Мудряк Т. О. Савченко А. В. Чернявський С. С. Ковтун Н. В. Заєць О. М. Гарасим П. М., Приймак С. В. та ін. Проте ефективні способи передбачення шахрайства потребують з'ясування причин та умов його здійснення.

Метою статті є визначення основних причин та умов здійснення фальсифікації та шахрайства в системі бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Перша основоположна причина шахрайства - можливості. При зміні процесів необхідно вбудовувати в них контрольні процедури таким чином, щоби мінімізувати можливості здійснення ризиків. При цьому не обов'язково зовсім знищувати ризики, буде доцільніше знизити ризик до якогось прийняттого рівня. Більшість економічних злочинів скоюється саме в силу сприятливих обставин; до 80% співробітників здатні зробити шахрайство саме в силу можливості реалізувати задумане і залишитися при цьому без покарання.

Друга причина - тиск або мотивація. Може навіть виникнути необхідність в перебудові процесів, щоб у ході організації роботи співробітники не були піддані тиску, що може призвести до спотворення інформації або шахрайства. Необхідно провести ретельну роботу з керівниками структурних підрозділів, щоб ті вчасно відстежували випадки, коли їх підлеглих можуть підштовхнути до шахрайства ті чи інші фінансові труднощі. Слід зазначити, що в окремих випадках для здійснення шахрайства навіть не потрібно здійснювати реальний тиск на співробітника компанії.

Третя причина - виправдання. Люди, які усвідомлено йдуть на шахрайство, схильні себе виправдовувати. Особливо важливо в цьому сенсі поведінка вищого керівництва, адже саме на нього будуть орієнтуватися рядові співробітники і менеджери середньої ланки, стикаючись з можливістю здійснення шахрайства [1, с.52].

Однією з основних причин шахрайства є бажання залучити якомога більше інвестиційних коштів і за рахунок представлення інформації, більш вражаючої, ніж було спрогнозовано, забезпечити стрімке збільшення вартості акцій, що, у свою чергу, призводить до зниження вартості залучених позикових коштів і інших сприятливих для компанії ефектів.

В науковій літературі можна виділити ряд підходів щодо визначення причин здійснення господарських порушень, в тому числі, шахрайських операцій, в системі бухгалтерського обліку.

З облікової точки зору сукупність причин, які спонукають оману суспільства шляхом фальсифікації обліку та звітності, проф. Ф.Ф. Бутинець відносить такі (рис.1).

Зазначений перелік причин здійснення господарських порушень, запропонований Ф.Ф. Бутинцем, є повним та прямо відноситься до сфери бухгалтерського обліку.

Проте, вважаємо, що вищезазначене більш правильно називати не причинами, а умовами здійснення шахрайських операцій в системі бухгалтерського обліку [2].

Наприклад, для багатьох компаній штучне завищення активів - це спосіб формально дотримуватися умов кредитних угод (вартості заставного майна або встановлені позичальником критерії надання або продовження кредитів).

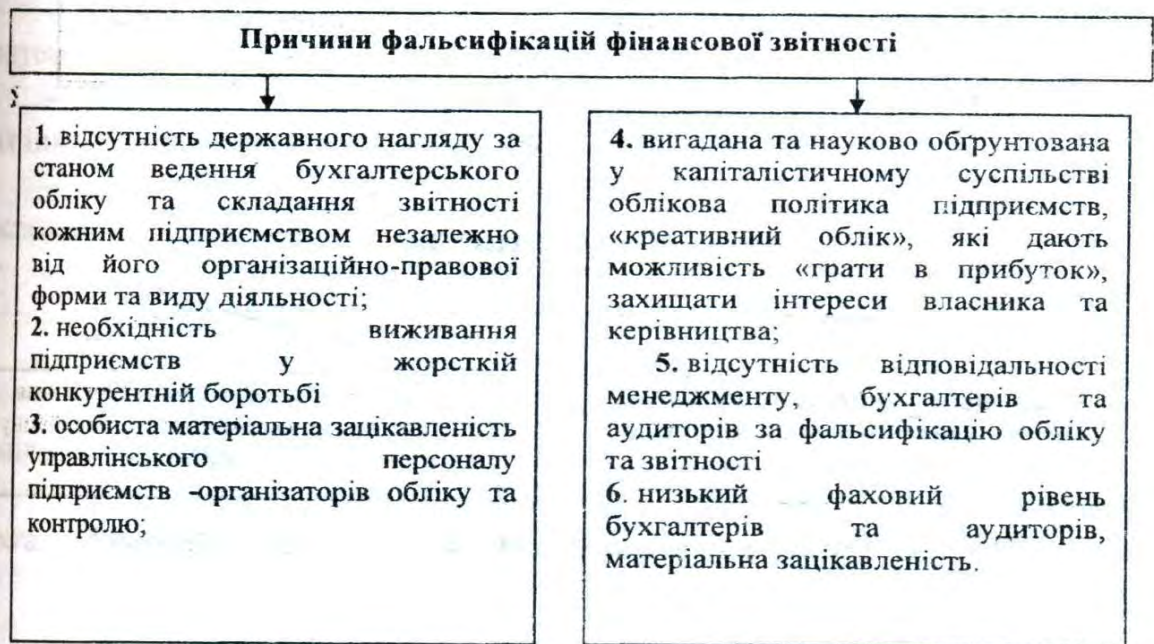

Рис. 1. Причини фальсифікацій фінансової звітності за Ф.Ф. Бутинцем.

Очевидний мотив - вплинути на рішення інвестора, «прикрашаючи» фінансові результати або приховуючи реальний фінансовий стан компанії. У великих холдингах в ролі інвестора може виступати материнська компанія, що розподіляє фінансові кошти і що встановлює пріоритети розвитку групи.

Мотивом для маніпулювання може бути також прагнення відповідати критеріям (нормативам, стандартам, показниками ефективності) регулюючих або контролюючих організацій.

Не виключена можливість здійснення подібного роду порушень під тиском особистих обставин співробітників, відповідальних за процес складання фінансової звітності. Наприклад, спотворення показників прибутковості може бути викликано зацікавленістю співробітників і менеджменту, оскільки отримання бонусів (комісій) залежить від фінансових результатів компанії [3].

Якщо помилку працівники допускають у зв'язку з неуважністю, перевантаженням, то зовсім інші причини виникнення шахрайства. Як вважає У.Альберт: «Шахрайство може здійснити будь-хто». Воно виникає там, де існує так називаемий «трикутник шахрайств» (рис.2.).

Рис. 2. Трикутник шахрайства за У. Альбертом*

*Джерело: [4]

Необхідність або тиск зовнішніх обставин включає:

- фінансовий тиск (жадібність, життя не за доходами, великі борги, відсутність коштів на рахунку, значні фінансові витрати, непередбачена потреба в коштах);
- тиск вад та згубних звичок;
- тиск, пов'язаний з роботою;
- інші види тиску зовнішніх обставин.

Можливість включає в себе:

- відсутній або недостатній вплив контролю;
- неможливість або неспроможність оцінити якість роботи;
- відсутність виробничої дисципліни;
- байдужість керівництва до того, що відбувається;
- відсутність аудиторських перевірок.

Виправдовуючи свої дії, працівник думає:

- що моя фірма мені заборгувала;
- я позичу кошти на якийсь час, а потім поверну;
- від цього гірше нікому не стане;
- це спрямовано на благородні цілі;
- чимось потрібно жертвувати — або репутацією, або собою [5].

Серед інших виділяються такі причини здійснення шахрайських операцій:

- бажання мінімізувати або ж взагалі не сплатити податкові платежі до бюджету;
- бажання зробити фінансову звітність більш привабливою для інвесторів, кредиторів тощо;
- жорсткі економічні та соціальні умови, в яких здійснюється господарська діяльність;
- тощо .

Умови здійснення шахрайських операцій:

- низький рівень освіти бухгалтерів;
- узаконена можливість вуалювати фінансову звітність (наприклад, облікова політика);
- низький рівень (або відсутність) організації бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю на підприємстві;
- тощо.

До сумнівів у чесності і компетентності керівництва відносять:

- керівництво здійснюється однією особою (або небагато-чисельною групою осіб); відсутня рада або комітет, ефективно здійснюючі нагляд;
- суб'єкт господарювання характеризується складною корпоративною структурою, причому складність структури не виправдана.
- знані недоліки у системі внутрішнього контролю тривалий час не устанавлюються, незважаючи на те, що це можливо;
- спостерігається висока плинність кадрів у складі ведучих бухгалтерів і фінансистів;
- значна переукомплектованість бухгалтерії співробітниками на протязі тривалого часу [6].

До незвичайного тиску усередині суб'єкта і зовні відносять наступне:

- спостерігається спад у галузі, зростає кількість банкрутств.
- оборотний капітал недостатній у зв'язку із зниженням прибутку або швидким розширенням виробництва.
- якісний склад прибутків погіршується, наприклад, у результаті зростання ризику, пов'язаного з продажем у кредит, змінами у практиці ведення бізнесу або вибором альтернативної облікової політики, при якій відбивається більш високий прибуток.

– суб'єкту необхідно підтримувати зростання прибутку для підтримки ринкової вартості його акцій у зв'язку із їх припускаємим розміщенням.

– суб'єкт здійснив значні інвестиції у розвиток швидкозмінюваної галузі або розширення асортименту продукції.

– суб'єкт знаходиться в залежності від одного або декількох видів продукції або замовника.

– фінансовий тиск на головних керівників підприємства.

– на персонал бухгалтерії здійснюється тиск у зв'язку з вимогами підготувати фінансову звітність у незвичайно короткий термін.

До проблем з отриманням достатніх і доречних аудиторських доказів відносять:

– неадекватні облікові записи, наприклад, неповні файли, велика кількість виправлень у бухгалтерських книгах і рахунках, операції, не відбиті у відповідності із стандартними процедурами, і позабалансові контрольні рахунки;

– недостатнє документальне підтвердження операцій, наприклад, відсутність авторизації, підтверджуючих документів наявності виправлень у документах (будь-які проблеми, пов'язані з документацією, придбають більш істотне значення коли вони відносяться до крупних або незвичайних операцій);

– надмірна кількість різниць між бухгалтерськими записами і підтвердженням третіх сторін, які суперечать один одному, аудиторських доказів, а також непояснені зміни у коефіцієнтах, що характеризують роботу суб'єкта;

– ухильні або неаргументовані відповіді керівництва на питання внутрішніх аудиторів [4].

Існують певні ознаки, що свідчать про можливість здійснення шахрайства на підприємстві. Основними з них є:

– наявність несанкціонованих операцій;

– відсутність первинних документів, облікових реєстрів, договірної документації тощо;

– необґрунтоване коливання цін за один і той самий звітний період;

– наявність надмірних повернень реалізованих товарів, анульованих (недійсних) продажів, безнадійних боргів та встановлення необґрунтованих фактів нестач запасів;

– агресивна реакція керівництва на проведення аудиторської перевірки;

– наявність значних матеріальних винагороджень, що пов'язані з досягненням запланованого рівня прибутку або продажу;

– керівництво підприємства та інші співробітники уникають запитань і не хочуть (не можуть) надати документи, що їх вимагає аудитор для перевірки;

– зосередження влади в руках одного або невеликої групи менеджерів.

Для запобігання виникнення даних причин, необхідно створювати на підприємстві систему контролю.

Висновки. Основними причинами фальсифікацій та шахрайства є свідомі та несвідомі дії, які призводять до обману як держави, так і керівників підприємства. Головними причинами шахрайства є можливості, тиск або мотивація та виправдання. Очевидним мотивом є вплив на рішення інвестора, «прикрашаючи» фінансові результати або приховуючи реальний фінансовий стан компанії. Також мотивом може бути прагнення відповідати критеріям (нормативам, стандартам, показниками ефективності) регулюючих або контролюючих організацій.

Список використаних джерел:

1. Москаленко, В. Заменить доверием?: разработка системы внутрихозяйственного контроля / В. Москаленко // Управленческий учет и бюджетирование. - 2014. - № 8. - С. 4653.

2. Заєць І.В. Причинність здійснення шахрайських операцій в системі бухгалтерського обліку // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: між нар. зб. наук. праць / Відп. ред. проф. Ф.Ф. Бутинець – Вип. 2 (21). – Житомир: ЖДТУ, 2011. — С. 147-152.

3. Сардарова Б.М. Манипулирование финансовой отчетностью — схемы и симптомы, способы выявления. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.litera.inset.ru/admin/pdf/20110221152734file.pdf>

4. Конспект лекцій «Аудит в агро-промисловому комплексі» [Електронний ресурс].: /Бібліотека економіста, // .- Режим доступу: <http://library.if.ua/book/78/5576.html>

5. Бардаш С.В. Результати аудиту фінансової звітності: підходи до їх економіко-правової оцінки / С.В. Бардаш // Менеджмент: зб. наук. пр. –Вип. 10 / голов. ред. А.І. Кредісов. – К., 2008. – С. 19–30.

6. Немченко В. В. Аудит. (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту). / За ред. проф. Немченко В.В., Редько О.Ю. [Електронний ресурс] Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 540 с Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10290228/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/pomilki_s_hahraystvo_vipravlennya_pomilok_zmini_oblikovih_otsinkah